

MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGE ÜZERİNDE ÜÇÜNCÜ DEVLETLERİN HAK VE YETKİLERİ

Arş. Gör. Salih KARATAŞ*

RIGHTS AND POWERS OF THIRD STATES ON THE EXCLUSIVE ECONOMIC ZONE

ÖZET

'Münhasır Ekonomik Bölge', açık denizler ve karasuları rejimi arasında ortalama bir rejime sahip olan ve başta ekonomik amaçlarla ilan edilen bir deniz alanıdır. Belirli bir ölçüde kıta sahanlığı rejimiyle de paralellik gösteren bu alanda sahil devleti kıta sahanlığında daha fazla hak ve yetkiye sahiptir. BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde kalkınmakta olan ülkelere tanınan ayrıcalıkların yanı sıra sahili bulunmayan ve coğrafi bakımdan elverişsiz olan devletler'e aynı bölgede yer alan diğer ülkelerin münhasır ekonomik bölgelerinde balık avlayabilme ayrıcalığı tanınmıştır. Ayrıca Sözleşmede petrol ve doğalgaz kaynakları ile çeşitli minerallerin yanı sıra deniz suyu, akıntı ve rüzgardan enerji üretimi gibi bölgenin ekonomik amaçlı araştırılması ve işletilmesine yönelik haklar da düzenlenmiştir. Böylelikle deniz hukukunun diğer kurallarıyla birlikte münhasır ekonomik bölge kavramına ters

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı
Araştırma Görevlisi

düşmeyecek ve üçüncü devletlerin haklarına zarar vermeyecek her türlü ekonomik faaliyet bu alanda gerçekleştirilebilecektir.

ANAHTAR KELİMELER: *Münhasır Ekonomik Bölge, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, Sahili Bulunmayan Devletler, Coğrafya Bakımından Elverişsiz Devletler, Petrol ve Doğalgaz Kaynakları.*

ABSTRACT

Exclusive Economic Zone is an area of sea has an average regime between high seas and territorial waters. At a certain extent this field includes continental shelf but provides more rights than it. In addition to the privileges granted to developing countries for to land-locked states and geographically disadvantaged states fishing in the exclusive economic zone areas of developed countries are also granted in the UN Convention on the Law of the Sea. More over the rights are regulated in the Convention for investigation and operation in the region for oil and gas resources and various minerals as well as energy production from wind and sea currents. Thus any economic activity along with other rules of qualified maritime law, will not contradict the concept of the exclusive economic zone and will not harm the rights of third states, can be conducted in this area.

KEYWORDS: *Exclusive Economic Zone, UN Convention on the Law of the Sea, Land-locked States, Geographically Disadvantaged States, Oil and gas resources.*

I. GİRİŞ

Denizlerde bulunan canlı ve cansız doğal kaynakların tükenmeye başlaması devletlerin bu kaynakları ele geçirme mücadelesini artırmakta ve bu durum denizlerde sıklıkla gerilimlere neden olmaktadır. Denizlerdeki çıkar çatışmalarını çözebilecek kurallar bütününe bugün her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır¹. Deniz alanlarında

¹ **ACER Yücel & KAYA İbrahim**, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, 5. Baskı, Ankara 2014, s. 38, 191; **ANLAR GÜNEŞ Şule**, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Çevresinin Korunması”, AÜHFD, Cilt 56, 2007, s. 5; **ILGAZ Hatice**, “Denizde Bilimsel Araştırmaların Uluslararası Hukukta Düzenlenme İhtiyacının Ortaya

devletlerin yetki ve sorumluluklarını düzenleyen kuralların etkin bir şekilde uygulanması bu açıdan önem taşımaktadır². Bu bakımdan uluslar arası kamu hukukunun bir dalı olarak deniz hukuku deniz alanlarının hukuki nitelikleri ile rejimlerini belirleyen ve bu alanlar üzerinde gerçekleştirilen faaliyetleri düzenleyen kurallar bütünüdür³. Örneğin bir kıyı devletine “münhasır ekonomik bölge” ilan etme yetkisi veren deniz hukukuna dair kurallar, aynı zamanda bu alanda başka ülke vatandaşlarının ise izinsiz balık avlamalarını veya bu alanda kurulu platformlara izinsiz çıkmalarını yasaklamaktadır⁴.”

1960 yılında BM Genel Kurulu'nun yayınladığı “Sömürge Altındaki Ükelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesi Hakkındaki Bildiri” sonucunda bağımsızlıklarını ilan eden yeni devletler denizler üzerinde de birtakım haklar ileri sürmüşlerdir. Bu durum yeni devletlerin siyasi bağımsızlıklarını koruyabilmeleri adına önemli olduğu kadar ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeleri noktasında da bir o kadar önemlidir. Bunun sonucunda dünyada açık denizlerde ve toprak altında doğal zenginliklerden yalnızca gelişmiş devletlerin değil, az gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerin de yararlanması gerekliliği ortaya çıkmıştır⁵.

Çıkışı” Journal of Naval Science and Engineering, 2009, Vol. 5, No. 1, p. 39-48.

² **ÖZMAN Aydoğan**, Deniz Hukuku I, Ankara 2006, s. 8-13; **PAZARCI Hüseyin**, Uluslararası Hukuk Dersleri, Ankara 2013, s.283-284; **SUR Melda**, Uluslararası Hukukun Esasları, V. Baskı, İstanbul 2011, s. 305.

³ **BOZKURT Enver**, Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı, Ankara 2011, s. 199-200; **ÖZMAN Aydoğan**, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, İstanbul 1984, s.9; **PAZARCI**, s. 287.

⁴ 18 Eylül 2013 tarihinde aralarında serbest iki gazeteci ve bir Türk vatandaşının da bulunduğu 28 Greenpeace aktivisti Kuzey Buz Denizindeki Rusya'ya ait münhasır ekonomik bölge üzerinde bulunan ve Gazprom şirketinin işlettiği petrol platformu yönelik gerçekleştirilen eylem sonrasında Rus Sahil Güvenliği tarafından gözaltına alınarak tutuklanmışlar ve iki aylık tutukluluğun ardından kefaletle serbest bırakılmışlardır.

⁵ **CAMILLERI A. Joseph/ MALHOTA Kamal/ TEHRANIAN Majid**, Reimagining The Future towards democratic governance, Australia, 2000, s. 17-23; **PARDO Arvid**, “Who will control the Seabed”, Foreign Affairs, Vol 47 (1968), s. 123-137; **ÖZMAN**, s. 38.

BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde bir tanımlama yapılmadığına da, genel olarak gelişmekte-kalkınmakta olan devletlerden söz edilmektedir. Sözleşmede bu devletlerin kalkınmalarını desteklemek amacıyla yapılan düzenlemeler üç ana konu etrafında şekillenmektedir. Bunlar; *İşbirliği, Eğitim ve Öncelikli İşlem* dir. Sözleşmede "işbirliği" konusunda "Bölge"⁶ ve "Denize İlişkin Bilimsel Araştırma" başlıklarında detaylı düzenlemelere rastlanmaktadır⁷. Ayrıca kalkınmakta olan devletlere deniz çevresinin korunması amacıyla teknik yardım ve denize ilişkin bilimsel araştırmalar yapmaları amacıyla teknik personel sağlanması da düzenlenmiştir⁸. Kalkınmakta olan devletler için Sözleşmede getirilen en önemli düzenleme bu devletlere "öncelikli işlem" sağlamak amacıyla kurulan "Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi"ne belirli yetki ve yükümlülükler getiren düzenlemedir⁹.

Sözleşmede kalkınmakta olan ülkelere tanınan tüm bu ayrıcalıkların yanı sıra aynı zamanda *sahili bulunmayan ve coğrafi bakımdan elverişsiz olan devletler* ile *kapalı ya da yarı kapalı denizlere sahildar olan devletler*'e de aynı bölgedeki gelişmiş ülkelerin münhasır ekonomik bölgelerinde¹⁰ balık avlayabilme ayrıcalığı tanınmıştır¹¹.

I. MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGE KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

A.B.D.'nin 33. Başkanı Harry S. Truman tarafından 28.9.1945 yılında yayınlanan bildiriye "kıta sahanlığının işletilmesi, ona bitişik sahildar devletin işbirliğine bağlıdır" tezi ortaya atılmıştır. Bu tez 1958 yılında Cenevre'de başlayan I. Deniz Hukuku Konferansı'nda kabul edilen Kıta Sahanlığı Konvansiyonu'nun şekillenmesinde de etkili

⁶ **KARATAŞ Salih**, The Declaration of Human Rights Issues: In The Perspective of Today's World Discussions, IJOSS, Vol. II, No. 3, 2013, s. 51-60; BMDHS mad. 1. Paragraf 3 ve XI. Kısım.

⁷ BMDHS mad. 140, 143 ve XIII. Kısım.

⁸ BMDHS XIII. Kısım.

⁹ **KARATAŞ**, s. 53-55; **PARDO**, s. 123-137; BMDHS XI. Kısım ve Bu Kısımın Uygulanması Hakkındaki Andlaşma.

¹⁰ **KURAN Selami**, Uluslararası Deniz Hukuku, İstanbul 2014, s. 244; BMDHS mad. 55.

¹¹ BMDHS mad. 69-70, mad. 122.

olmuştur¹². Nitekim Konvansiyonda kıta sahanlığının işletilebilirlik esasına dayalı tanımı yapılmıştır¹³. Bu tanım çerçevesinde derin deniz diplerindeki bakır, manganez, kobalt ve nikel gibi madenler işletilmeye başlanmıştır¹⁴.

Truman deklarasyonu ile başlayan ve karasularının ötesindeki doğal kaynaklar üzerinde münhasır hak talepleri, sadece 1950 yılından itibaren kıta sahanlığının konusunu oluşturan deniz tabanı ve toprak altı ile sınırlı kalmamış, bu iddialar karasularının ötesindeki deniz yüzeyi ve deniz tabanı arasındaki deniz suyu tabakası içerisindeki doğal kaynaklara kadar uzanmıştır¹⁵. Ayrıca Truman tarafından kıta sahanlığı kavramının ortaya atılması sonrasında deniz alanlarında kurulan yüzer veya sabit tesislerin sayısı giderek artmıştır. Burada kıyı devletlerine, sadece karasularının ötesindeki canlı kaynaklar üzerinde münhasır haklar tanıyan balıkçılık bölgesinden çok daha geniş haklar verilmesi gündeme gelmiştir¹⁶.

Bu yöndeki talepleri ilk olarak Arjantin, Şili, Peru, Ekvator ve Panama gibi Latin Amerika ülkeleri ve diğer gelişmekte olan ülkeler izlemiştir¹⁷. Münhasır Ekonomik Bölge kavramının ise literatüre ilk kez 23 Temmuz 1947 tarihinde Şili başkanlık bildirisinde kıta sahanlığı ve ona bitişik 200 millik bir alan üzerinde egemenlik iddiasında bulunulması üzerine girdiği belirtilmektedir. Ayrıca söz konusu bildiri de bu egemenlik iddiasının açık denizlerdeki seyrüsefer serbestliğini etkilemeyeceği belirtilmiştir. Bu bildirin ardından Şili Yasama Meclisi

¹² **BOZKURT Enver, KÜTÜKÇÜ M. Akif, POYRAZ Yasin**, Devletler Hukuku, Ankara 2012, s. 138.

¹³ 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi mad. 1.

¹⁴ **MERAY Seha L.** Devletler Hukukuna Giriş, Ankara 1965, s. 90; **OXMAN Bernard. H.**, The New Law of The Sea, Vol. 69, A.B.A.J., Vol. 69, 1983, s. 163; **ÖZMAN**, s. 38.

¹⁵ Bkz. Bu gerilimlerden biri de Doğu Akdenizde Türkiye ile Kıbrıs Rum Yönetimi arasında ilan edilen münhasır ekonomik bölge alanları ile ilgilidir <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/m11xqiaBT9eSOmRh3IXUI8GZTG YECF.pdf>

¹⁶ **ÖZMAN**, s. 199.

¹⁷ **ÖZMAN**, s. 87.

deniz hukukuyla ilgili bir takım kararlar almış ve bu kararlarda bölgenin ülkesel statüye sahip olmadığı yalnızca doğal kaynakların ve bazı yetkilerin kullanımının amaçlandığı belirtilmiştir. Böyle bir adımın atılmasında milli endüstrinin korunması ve kullanımı amacının etkili olduğu belirtilmiştir. Buradan, Münhasır Ekonomik Bölge kavramının ortaya çıkmasında öncelikle ekonomik nedenlerin etkili olduğu sonucuna varılabilir. Şili'nin ardından 1 Ağustos 1947 tarihinde bir başka Latin Amerika ülkesi olan Peru yine kıyıda 200 mile ulaşan bir deniz alanında seyrüsefer serbestliğini engellemeyen bir koruma, saklama ve araştırma bölgesi kurmaya yönelik ilk bildirisini açıklamıştır. Bu şekilde diğer Latin Amerika Devletleri de 200 millik deniz bölgelerini yasama kararlarıyla kurduklarını ilan etmişlerdir¹⁸. Ancak burada tüm bu devletler iki önemli menfaat olan doğal kaynakların kullanımı ile seyrüsefer serbestliği arasında bir denge kurulması gerekliliğini her seferinde göz önünde bulundurmışlardır.

Tüm bunlara rağmen ilk Latin Amerikan çok taraflı belgesi olan ve 200 millik deniz alanı iddiasını destekleyen 1952 tarihli Santiago Deklarasyonu'nda bölgeden geçişe yönelik seyrüsefer serbestliği kavramı yerine karasularındaki “zararsız geçiş” kavramı kullanılmıştır. Ancak devletler uygulamasında bu durum değişik devletlerin yasama organlarıncaya menfaatleri gereğince farklı şekillerde yorumlanmıştır. Örneğin Santiago Deklarasyonuna imza atan Şili coğrafi konumu itibarıyla seyrüsefer serbestliğinden yanayken Deklarasyona taraf bazı devletler genişleme arzularını gerçekleştirmek için seyrüseferi sınırlayan bir yaklaşım içerisinde olmuşlardır. Tüm bu yaklaşım farklılıkları 1958 ve 1960 Cenevre Konferansları ile 1982 BMDHS görüşmelerine de yansımıştır¹⁹.

Münhasır Ekonomik Bölgenin kavramının doğmasına neden olan kavramlardan birisi de “miras deniz (patrimonial)” kavramıdır. Bu kavramın gündeme geldiği Karayip Ülkeleri Deniz Sorunları

¹⁸ **BOZKURT, KÜTÜKÇÜ, POYRAZ**, s. 143.

¹⁹ **HELD David**, A Globalizing World? Culture, Economics, Politics, London 2000, s.23; **ONAT Şefik & TÜRMEEN Rıza**, “Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen ve Deniz Yatağı”, AÜSBFY, Seha L. MERAY’A Armağan, I. Cilt, Ankara 1981,s. 145; **BOZKURT, KÜTÜKÇÜ, POYRAZ**, s. 144.

Konferansında 200 millik bir alanda karasularındaki gibi bir rejimin uygulanması ihtimaline ise yalnız büyük deniz güçlerine sahip devletler değil diğer devletlerce de karşı çıkmıştır. Buradaki en önemli neden, bu devletlerin kendi gemi ve uçaklarının kullandıkları rotalar üzerinde bulunan deniz yollarının karasuları içerisine girmesinin getireceği sorunları önlemek istemeleridir. Bu nedenle bu ülkeler söz konusu iddialarını karasuları kavramından farklı bir kavramla ifade etmeye çalışmışlardır. Bu nedenle ekonomik çıkarlarının ve karasularına saygının korunmasını sağlamak amacıyla “miras deniz” kavramını desteklemişlerdir.

Münhasır Ekonomik Bölge kavramının bu alan içinde ülkesel egemenlik kavramını kabul etmeye çalışan yaklaşımın bir sonucu olarak bazı Latin Amerika devletlerince uygulanmaya başlanan 200 millik tartışmalı “miras deniz” (patrimonial sea) kavramı ile 1960’lı yılların başında yerleşmeye başlayan balıkçılık bölgesi kavramının etkisi sonucu ortaya çıktığını söyleyebiliriz²⁰. Bu kavram ilk olarak 1971’de Afrika-Asya Hukuki Danışma Komitesi’nin Kolombo’daki toplantısında Kenya temsilcisi tarafından kullanılmıştır²¹. 1973 yılında başlayan III. Deniz Hukuku Konferansında ise karasuları ötesindeki doğal kaynaklar üzerinde hak taleplerini karşılayacak bir deniz alanının hukuki statüsünün ne olacağı ve bu alanın ne kadar genişliğe kadar uzanacağı konuları konuşulmuştur. Sonuçta Konferansta deniz hukukuyla ilgili farklı alanlarda kurulan üç ayrı komitenin²² ikincisinin çalışmaları sonucunda münhasır ekonomik bölge (exclusive economic zone) adı altında yeni bir deniz alanı oluşturularak 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin

²⁰ **BOZKURT, KÜTÜKÇÜ, POYRAZ**, s. 144; **KURAN**, s. 243.

²¹ **KURAN**, s. 243; BMDHS mad.55-75.

²² Bu komitelerden birincisi; ulusal yetki alanları ötesindeki deniz yatağı ve toprak altının hukuki rejimini, ikincisi; karasuları ve bitişik bölge, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge, açık denizler, açık denizlerde balıkçılık ve canlı kaynakların korunması ve bunlara ilişkin özel konuları (uluslararası seyrüsefere açık denizlerin rejimi, takımda devletlerinin durumları gibi) ve üçüncü komite; deniz çevresinin korunması, denize ilişkin bilimsel araştırmalar, denize ilişkin teknolojilerin geliştirilmesi ve transferi konularını düzenlemekle görevlendirilmiştir.

(BMDHS) V. Bölümünde düzenlenmiştir²³. Bunun yanında BMDHS'nin ayrılmaz parçaları olan iki andlaşmadan²⁴ ikincisi olan 'Balık Stokları Hakkında Anlaşma'²⁵ ile de aynı Sözleşmenin V. Kısımında (Münhasır Ekonomik Bölge) ve VII. Kısımında (Açık Denizler) düzenlenen balık stoklarının idaresi ve korunmasına ilişkin kurallar belirlenmiştir. Günümüzde deniz alanlarına ilişkin konular bir paket halinde bu üç metinde düzenlenmiştir²⁶.

II. MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGE'NİN HUKUKİ STATÜSÜ

Münhasır Ekonomik Bölge (Exclusive Economic Zone), kıyı devletine karasuları esas çizgisinden itibaren 200 deniz mili uzaklığa kadar karasuları dışında kalan su tabakası ile deniz yatağı ve onun toprak altında, münhasır ekonomik haklar ve yetkilerin tanındığı deniz alanını ifade eder²⁷.

BMDHS'de ise Münhasır Ekonomik Bölge şu şekilde tanımlanmıştır: "Karasularının ötesinde ve bu sulara bitişik bir bölge olup Sözleşmede düzenlenmiş özel bir rejime (m. 55-75) tabi olan ve bu rejim gereği kıyı devletinin hakları ve yetkileri ile diğer devletlerin hakları ve serbestlikleri bu Sözleşmenin ilgili maddeleri ile düzenlenmiş olan bölgedir"²⁸.

²³ **BOZKURT, KÜTÜKÇÜ, POYRAZ**, s. 214; **ÖZMAN**, s. 42.

²⁴ Bkz. Bu andlaşmalardan ilki esasen Sözleşmenin XI. Bölümüne dair tartışmalı hükümleri gidermeye yönelik oluşturulan ancak adı XI. Kısımın Uygulanması Hakkında 28 Temmuz 1994 New York Andlaşması olan ve 28 Temmuz 1996 tarihinde yürürlüğe giren andlaşmadır. (http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.Agree.htm.)

²⁵ Andlaşmanın tam adı "(BM Deniz Hukuku Sözleşmesinin Geçici Balık Stoklarının İdaresine ve Muhafazasına İlişkin Hükümlerinin Uygulanması Hakkında Anlaşma" olup 4 Ağustos 1995 tarihinde imzalanmış ve 11 Kasım 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

²⁶ **ÖZMAN**, s. 44.

²⁷ **PAZARCI HÜSEYİN**, Uluslararası Hukuk, Ankara 2012, s.286; **ACER & KAYA**, s. 214; BMDHS mad. 55-56.

²⁸ **KURAN**, s. 244; BMDHS mad. 55.

Münhasır Ekonomik Bölge karasularının başladığı esas çizgiden²⁹ itibaren 200 deniz mili uzaklığa kadar ilan edilebilen ve kıyı devletine bu alandaki su tabakası ile deniz yatağı ve onun toprak altında münhasır ekonomik haklar ve yetkiler tanınan deniz alanıdır³⁰. Yani kıyı devleti ile karşısındaki devlet arasındaki mesafe 400 deniz milinden daha geniş ise bir kıyı devleti 200 deniz miline kadarki alanda münhasır ekonomik bölge ilan edebilecektir. Bu durumda 200 deniz mili ilan etmiş bir devletin 12 mil kadar da karasuları genişliği varsa karasularının ötesinde geriye kalan 188 millik bir alan kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgesi olacaktır³¹.

A. Kıta Sahanlığı ile Münhasır Ekonomik Bölge Arasındaki Farklar

Münhasır Ekonomik Bölge'nin doğması ile kıta sahanlığı kavramına ihtiyaç olup olmayacağı tartışılmıştır. Bu tartışma 200 deniz millik münhasır ekonomik bölge alanının deniz tabanında ve onun altında bulunan doğal kaynaklara ilişkin yetkileri de kapsamı nedeniyle ilk bakışta haklı görülebilmektedir³². Nitekim bu alandaki yetkiler aynı zamanda kıta sahanlığı alanındaki yetkilerle birebir çakışmaktadır. Ancak kıta sahanlığı kavramının hukuken varlığını devam ettirmesinde bir takım yararlar vardır. İlk olarak kıyı devleti münhasır ekonomik bölgeye ilan etme şartıyla sahip olabilir iken kıta sahanlığına, kara ülkesinin doğal bir uzantısı olarak, herhangi bir ilana gerek olmaksızın karaülkesinin doğal bir uzantısı olarak sahip olmaktadır. Bunun en önemli sonucu, günümüzde birçok devletin münhasır ekonomik bölge ilan etmemiş olsalar da kıta sahanlığına sahip bulunmalıdır. İkinci olarak; kıta sahanlığı bazı şartlarla 200 milin ilerisindeki bir alandaki deniz tabanı ve toprak altında da kıyı devletine haklar sağlayabilmektedir. Kıta marjının 200 milin ötesine geçtiği durumlarda tanınan bu hak 350 mile kadar kıyı devletine kıta sahanlığı imkanı vermektedir. Sadece bu nedenler bile kıta

²⁹ ACER & KAYA, s. 198-200.

³⁰ TOLUNER Sevin, Milletlerarası Hukuk Dersleri, İstanbul 1996, s. 271; PAZARCI, s. 287; BMDHS mad. 55-57.

³¹ ACER & KAYA, s. 215.

³² PAZARCI, Uluslararası Hukuk Dersleri(Ankara 2012), s. 286-287.

sahanlığı rejiminin de hukuken varlığını devam ettirmesinin ne derece önemli olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır³³.

Kıta sahanlığı, kıyı devletinin kara ülkesinin denizin altında süren doğal bir uzantısıdır³⁴. Kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerindeki hakları onun doğal olarak sahip olduğu haklar olduğundan herhangi bir eylem ya da işlem yapmasına gerek yoktur. Nitekim, Uluslararası Adalet Divanı (U.A.D.) **Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davaları** kararında kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerindeki haklarının başlangıçtan itibaren (ab inito) ve fiilen (ipso facto) varolduğunu belirtmiştir³⁵. İkinci olarak kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerindeki hakları münhasıran kıyı devlete ait olan haklardır. Ancak kıyı devletleri kıta sahanlığı üzerindeki haklarını yalnızca bu alandaki doğal kaynaklardan yararlanmak amacıyla kullanabilecektir. Bu noktada kıyı devletinin üzerinde hak kullanabileceği doğal kaynaklar ise; i) madenler ve öteki cansız kaynaklar ile ii) deniz yatağı ve toprak altı ile sürekli temas halinde halinde olan canlılardan oluşmaktadır³⁶.

Kıta sahanlığı rejimine dair önemli olan diğer bir konu ise, kıyı devlete kıta sahanlığı üzerinde doğal olarak tanınan hakların kullanımının bu alanın üstünde yer alan su kütlesi ve onunda üstündeki hava sahasının rejimini hiçbir şekilde etkilememesidir³⁷. Kıta sahanlığı kavramının sınırları içerisinde yalnızca madenler ve öteki cansız kaynaklar ile deniz yatağı ve toprak altı ile sürekli temas halinde halinde olan canlılar yani dipteki kaynaklar varken Münhasır Ekonomik Bölge kavramı dibe inen su sütunundaki kaynakları da kapsamaktadır³⁸.

Daha açık bir ifadeyle kıta sahanlığı üstündeki su alanı açık deniz statüsündeysen açık deniz rejimi bütün özellikleri ile geçerliliğini koruyacaktır. Yine buna bağlı olarak üçüncü devletler, üstündeki suların

³³ **ACER & KAYA**, s. 216.

³⁴ 1958 Cenevre Sözleşmesi mad. 2; BMDHS mad. 77.

³⁵ Bkz. 20.2.1969 tarihli U.A.D. Kuzey Deniz Kıta Sahanlığı Davaları kararı C.I.J.,Recueil, 1969, s.22-31; **PAZARCI**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Ankara 2012), s. 283-285.

³⁶ **PAZARCI**, Uluslararası Hukuk Dersleri(Ankara 2012), s. 284.

³⁷ 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi mad.3; BMDHS mad.87/1.

³⁸ **BOZKURT, KÜTÜKÇÜ, POYRAZ**, s. 145.

açık deniz statüsüne sahip olduğu bir devletin kıta sahanlığı üzerinde, hakkaniyet ve barışçıl amaçlar dâhilinde ve kıyı devletinin kimi bakımlardan isteklerini de göz önünde bulundurarak, kablolar ve petrol ya da gaz taşıyan borular yerleştirme hakkına sahiptir³⁹.

Son olarak Kıta sahanlığının sınırlandırılması konusunda devam eden tüm tartışmalara rağmen Sözleşmede şu hüküm yer almaktadır: “Sahilleri bitişik veya karşı karşıya bulunan devletler arasında kıta sahanlığının sınırlandırılması, hakkaniyete uygun bir çözüme ulaşmak amacıyla, U.A.D.S.’nin 38.maddesinde belirtildiği şekilde, uluslararası hukuka uygun olarak andlaşma ile yapılacaktır⁴⁰.” Bu hükümden anlaşılacağı üzere, kıta sahanlığının sınırlandırılması sorunu kıyıdaş devletlerce uluslararası hukuka uygun bir biçimde öncelikle bir uluslararası andlaşma yoluyla ve hakça bir sonuca varılacak bir biçimde gerçekleştirilmek zorundadır. Böyle bir andlaşmanın yapılamaması durumunda ise uluslararası mahkeme kararlarının da sürekli olarak işaret ettiği üzere sınırlandırma sorununun barışçıl yollar çerçevesinde ve *hakça ilkeler* (*equitable principles*) göre çözülmesi gerekmektedir. Bu noktada uluslararası mahkeme ve hakemlik kararlarında da vurgulandığı üzere, hakça ilkeler *exaequo et bono* çözüm yolundan farklıdır. Nitekim hakça ilkeler uygulanan uluslararası hukukun bir ögesi olup mahkemelere hukuk-dışı verilerin de göz önünde tutulması suretiyle karar verme yetkisi veren *exaequo et bono* çözüm yolundan ayrılmaktadır. Eski adıyla hakkaniyet ve nısfet olarak adlandırdığımız *exaequo et bono* çözüm yönteminin bir uluslararası mahkemece uygulanabilmesi için tarafların bu yönde kesin rızaları gerekmektedir. Ancak uluslararası hukukun olağan kaynaklarından olan ve uygulanan hukukun bir parçasını oluşturan *hakça ilkelerin* bir uluslararası mahkemece uygulanabilmesi için tarafların bu yönde herhangi bir özel rızası aranmamaktadır. Hakça ilkelerin uygulanması noktasında başvuru somut veriler çok değişiklik arz edebilir. Örneğin uygulamada ve mahkeme kararlarında kıta sahanlığı sınırlandırılmalarına ilişkin başvuru hakça ilkeler genellikle; yerbilimsel öğeler, coğrafi bölgeler, bölgede saptanmış başka sınırların varlığı, devletlerin yaşamsal çıkarları, bölgede ortak petrol yatağı varlığı;

³⁹ PAZARCI, Uluslararası Hukuk Dersleri (Ankara 2012), s. 284-285.

⁴⁰ BMDHS mad. 83.

tarihsel hakların varlığı gibi öğelerdir. Kıta sahanlığının belirlenmesi sorununun ülkemiz açısından boyutu Yunanistan ile 1973 yılında ortaya çıkan **Ege Kıta Sahanlığı** sorunudur ve bu sorun günümüzde hala çözümlenebilmiş değildir⁴¹.

B. Balıkçılık Bölgesi ile Münhasır Ekonomik Bölge Arasındaki Farklar

Diğer deniz alanları kavramlarından farklı ve bağımsız bir balıkçılık bölgesi kavramının varlığı ve özellikleri uluslararası hukukta bir hayli tartışılmıştır. Cenevre Deniz Hukuku Konferanslarında bu konudaki girişimlerde bir sonuca varılamaması üzerine devletlerin tek taraflı işlemleri ile değişik genişlikte ve nitelikte balıkçılık bölgeleri ilan ettikleri görülmüştür. U.A.D.'nin 25.7.1974 tarihli **İngiltere ve İzlanda arasındaki Balıkçılık Davası** kararı bu tek taraflı işlemler sonucu iki değişik balıkçılık bölgesi kavramının belirginleştiğini belirtmektedir⁴². Bunlardan birincisi, münhasır balıkçılık bölgesi (fisheryzone; zone de pêche) adını taşımakta olup, esas çizgiden başlayarak karasuları dışında 12 mile kadar ulaşan deniz alanında kıyı devletinin balıkçılık konusunda münhasır yetkilere sahip olmasını sağlamaktadır. İkinci kavram ise, balıkçılık tercihli hakları (preferential right of fishing) olarak anılan ve “münhasır balıkçılık bölgesinden” sonra yer alan açık deniz alanında kıyı devletine öteki devletlere göre öncelikli haklar tanıyan bir kavramdır.

Divan'a göre 12 millik münhasır balıkçılık bölgesi bir yapılageliş değeri kazanmıştır⁴³. Buna karşılık, Divan'ın anılan davadaki kararına göre, giderek artan bir biçimde kabul edilmesine rağmen tercihli balıkçılık bölgesi henüz bir yapılageliş değerine sahip değildir. 1970'li yılların ikinci yarısında birçok devlet 200 millik alanda münhasır ekonomik bölge uygulamaya başlamışlardır⁴⁴. Bugün münhasır ekonomik bölge kavramının uygulanan uluslararası hukukta bir yapılageliş kuralı

⁴¹ **PAZARCI**, Uluslararası Hukuk Dersleri(Ankara 2012), s. 286.

⁴² Bkz. “le concept de zonecontigué dans la Convention sur le droit de la mer de 1982” **PAZARCI**, Uluslararası Hukuk Dersleri(Ankara 2012), s. 281.

⁴³ Söz konusu alan bugün karasularının statüsü içerisinde değerlendirilmelidir

⁴⁴ Bu kapsamda örneğin ABD 1983 yılında Sovyetler Birliği ise 1984 yılında Balıkçılık Bölgelerini MEB'e dönüştürmüşlerdir.

olarak yerleşmiş bulunması nedeniyle bağımsız balıkçılık bölgesi kavramı yerini bu yeni kavrama bırakmıştır⁴⁵.

III. MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGENİN SINIRLANDIRILMASI

Münhasır ekonomik bölgenin komşu devletler arasında sınırlandırılması ise, aynen kıta sahanlığının sınırlandırılmasında da kabul edildiği gibi, öncelikle andlaşma yoluyla veya andlaşma dışı yöntemlerle ancak her halde uluslararası hukuka uygun olarak ve hakça bir sonuca varılacak biçimde (hakça ilkeler çerçevesince) yapılmalıdır⁴⁶.

Türkiye tıpkı ABD gibi Deniz Hukuku Sözleşmesini imzalamamış olmasına rağmen, Sözleşme’de düzenlenen münhasır ekonomik bölge kavramının kendisi için bir örf ve adet kuralı oluşturduğunu kabul etmiştir. Türkiye’nin 5.12.1986 tarihli Bakanlar Kurulu kararname ile Karadenizde 200 millik münhasır ekonomik bölge ilan etmiş olması bunun bir göstergesidir⁴⁷. Türkiye’nin Karadenizdeki bu ilanından bir süre sonra, Türkiye’nin 23.12.1986 tarihli ve SSCB’nin 6.2.1987 tarihli mektuplarıyla, Sovyetler Birliği ile mektup değişimi (mektup teatisi) yoluyla, 1978 tarihli kıta sahanlığı sınırlandırma andlaşması ile öngörülen sınırın münhasır ekonomik bölgeye de uzatılması kabul edilmiştir⁴⁸. Aynı sınırın 1991 yılı sonunda

⁴⁵ **AKSAR Yusuf**, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II, Ankara 2013, s. 52; **KURAN**, s. 244; **PAZARCI**, Uluslararası Hukuk Dersleri (Ankara 2012), s. 281-282.

⁴⁶ **BOZKURT, KÜTÜKÇÜ, POYRAZ**, s. 146; **ÖZMAN**, s. 87.

⁴⁷ **BOZKURT**, Türkiye’nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı, s. 190-191; **ÖZMAN**, s. 87 (Ne tesadüftür ki ABD ise Türkiye’den yaklaşık 3 yıl önce 1983 yılında aynı gerekçelerle münhasır ekonomik bölge ilan etmiştir); **R.G.**, 17.12.1986, Sayı 19314.

⁴⁸ **AKÇAPAR Burak**, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinde Deniz Hukuku Uluslararası Mahkemesi”, AÜSBFD, Prof. Dr. Oral SANDER’e Armağan, Cilt 51, Sy 1-4, 1996, s. 19-20; **BOZKURT**, Türkiye’nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı, s. 292-294; **KARATAŞ**, s. 51; **ROSENNE Shabtai**, “Establishing The International Tribunal for The Law of The Sea”, AJIL, vol.89, No.4, October 1995, s. 814-815; **R.G.**, 28.2.1987, Sayı 19386.

SSCB'nin dağılmasından sonra bu bölgede komşu devletler olan Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Gürcistan bakımından da geçerli olduğu, devletlerin halefiyeti ilkesinin bir sonucudur.

Bulgaristan ise Temmuz 1987'de münhasır ekonomik bölge ilan etmiştir. Bulgaristan ile Türkiye arasındaki münhasır ekonomik bölge yan sınırının saptanması ise 4.12.1997 tarihinde imzalanan anlaşma ile gerçekleşmiştir⁴⁹.

İstatistiki verilere göre, bugüne kadar münhasır ekonomik bölge ilan eden devletlerin av miktarlarında fazla artış olmadığı gözlenmektedir. Ayrıca daha önce bu sularda açık deniz avcılığı yapan devletlerin av miktarlarında da fazla bir azalma olmamıştır. Bu durum, sahildevletlerin, Sözleşmede de öngörüldüğü şekilde, belirli şartlarla yapılan anlaşmalarla, diğer devletlere münhasır ekonomik bölgelerinde avlanma imkanı tanımakta oldukları sonucunu ortaya çıkarmaktadır⁵⁰. İşte burada üçüncü devletlerin BMDHS uyarınca bölgede sahip oldukları bir takım haklara işaret edilmektedir.

IV. MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGE ÜZERİNDE KIYI DEVLETİNİN HAK VE YETKİLERİ

Münhasır Ekonomik Bölge, açık denizler ve karasuları rejimi arasında ortalama bir rejime sahip olan ve adından da anlaşılacağı üzere başta ekonomik amaçlarla ilan edilen bir deniz alanıdır. Ayrıca bu kavram belirli bir ölçüde kıta sahanlığı kavramını da içermektedir⁵¹. Ancak bu deniz alanı sahildevlete kıta sahanlığı üzerinde sahip olduğu haklardan daha fazlasını sağlamaktadır.

Münhasır ekonomik bölge, kıyı devletine karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz miline kadar, bir bölümü ekonomik, bir bölümü idari ve bir bölümü de yargısal olmak üzere üç tür hak ve yetki sağlamaktadır.

⁴⁹ R.G., 21.7.1998 Sayı 23409.

⁵⁰ **CARROZ Jean**, Lesproblemes de la pêche à la Conference sur le droit de la mer et dans la pratiquedesEtats, R.G.D.I.P., Vol.84, 1980, s. 705 vd.

⁵¹ **ÖZMAN**, s. 87.

A. Ekonomik Nitelikli Haklar

Bu yetkilerden ekonomik nitelikli olanları iki gruba ayırarak incelemek mümkündür. Kıyı devletinin münhasır ekonomik bölge üzerinde sahip olduğu birinci grup haklar, Bu alan içerisindeki deniz yatağı ile toprak altı ve diğer su alanlarındaki doğal kaynaklar üzerinde münhasır olarak sahip olduğu haklara ilişkindir. İkinci grup ekonomik nitelikli haklar ise bu deniz alanının işletilmesi ile ilgili olan haklardır⁵².

Kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgede iki tür doğal kaynak üzerinde egemenlik hakkı mevcuttur⁵³. Bunlar; i) canlı doğal kaynaklar ve ii) madenler ve cansız öteki doğal kaynaklardır. Canlı doğal kaynaklara hem su alanında hem de deniz yatağı ve toprak altında yaşayan balık türü canlılar ile birlikte bitki türleri de dâhildir. Madenler ve öteki cansız doğal kaynaklar ise gerek suda asılı halde duran maden zerrelerini gerek deniz yatağında özellikle çökelti tabakası içinde bulunan maden yumrularını gerekse deniz yatağının toprak altında var olan maden yatakları ile hidrokarbür ceplerini kapsamaktadır. Başka bir deyişle, münhasır ekonomik bölgede kıyı devletinin doğal kaynaklar üzerinde sahip olduğu haklar, kıta sahanlığı üzerinde sahip olunan ekonomik hakları da içermekte ancak kıta sahanlığı üzerindeki haklardan daha geniştir. Doğal kaynaklar üzerinde sahip olunan bu haklar kıyı devletine bunları arama, işletme, koruma ve düzenleme yetkilerini de sağlamaktadır⁵⁴.

Kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgesinde sahip olduğu ikinci grup ekonomik nitelikli haklar ise, bu deniz alanından başka amaçlarla yararlanılması ile ilgilidir. Bu bakımdan Sözleşme bu alandaki deniz suyu, akıntı veya rüzgardan enerji üretilmesi gibi bölgenin ekonomik amaçlı araştırılması ve işletilmesine yönelik haklar da tanımıştır. Böylelikle deniz hukukunun diğer kurallarıyla birlikte münhasır ekonomik bölge kavramına ters düşmeyecek ve üçüncü devletlerin haklarına zarar vermeyecek her türlü ekonomik nitelikli faaliyet bu alanda gerçekleştirilebilecektir⁵⁵.

⁵² PAZARCI, Uluslararası Hukuk Dersleri (Ankara 2013), s. 287-288.

⁵³ BMDHS mad. 56/1,a.

⁵⁴ KURAN, s. 247; ÖZMAN, s. 87;BMDHS mad. 56.

⁵⁵ ÖZMAN, s. 87.

B. İdari ve Yargısal Yetkiler

Karasularının dış sınırından itibaren başlayan açık deniz alanları ilke olarak hiçbir devletin egemenliğine tabi olmayan ve dolayısıyla, sahili bulunsun veya bulunmasın bütün devletlerin kullanımına açık kabul edilen deniz alanlarıdır. Esasında bu alan içinde kalan münhasır ekonomik bölge ve/veya kıta sahanlığı üzerinde sahildevletinin sahip olduğu diğer hak ve yetkilerin haricinde sahildevlet, münhasır ekonomik bölgede a) Suni adalar; b)... diğer ekonomik amaçlarla tesis ve yapılar; c) Bölgede sahildevletinin haklarını kullanmasını engelleyecek tesis ve yapılar inşa etmek ve bunların inşa edilmesine, işletilmesine ve kullanılmasına izin vermek ve inşa edilmesini, işletilmesini ve kullanılmasını düzenlemek konularında münhasır haklara sahip olacaktır⁵⁶. Ayrıca Sözleşmeye göre kıta sahanlığı üzerindeki yapay ada, tesis ve yapılara da aynı ilkeler uygulanabilecektir.⁵⁷

Münhasır Ekonomik Bölge alanı kıyı devletinin tam egemenliği altında bulunmayan ancak bu alandaki su alanı, deniz tabakası ve toprak altında bulunan canlı veya cansız doğal kaynaklar üzerinde kıyı devletine bunları arama, işletme, koruma ve düzenleme gibi münhasır bazı yetkiler tanınan deniz alanıdır. Kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgesindeki hakları sadece ekonomik nitelikli haklarla sınırlı değildir. Bu hak ve yetkilerin kullanılabilmesi amacıyla yapılacak arama ve işletme için gerekli tesis veya platform kurma, bunların çevresinde 500 metre çapında güvenlik bölgesi ilan etme, doğal kaynakların özellikle de canlı kaynakların korunmasına ilişkin tedbirler almaya ilişkin haklar da mevcuttur⁵⁸.

Kıyı devleti münhasır ekonomik bölgesinde sahip olduğu ekonomik nitelikteki hak ve yetkilerin haricinde bir takım egemenlik yetkileriyle de donatılmıştır. Bu kapsamda kıyı devletinin bu alanda özellikle üç ana konuda yönetsel ve yargısal yetkileri bulunmaktadır. Bunlar; her türlü tesis, araç-gerecin bu alana yerleştirilmesi ve kullanılması; bilimsel araştırma; çevre korunması ve düzenlenmesidir⁵⁹.

⁵⁶ BMDHS mad. 87-89.

⁵⁷ BMDHS mad. 80; ÖZMAN, s. 204;

⁵⁸ 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi mad. 5/3; BMDHS mad. 62-73.

⁵⁹ KURAN, s. 246; PAZARCI, s. 288; BMDHS mad. 56/1,b.

Ancak kıyı devletinin bu alanda kuracağı tesisler ve yerleştireceği araç-gerecin diğer devletlerin bu alanı kullanma haklarını engellememesi gerekir⁶⁰. Ayrıca Sözleşmeye göre kıyı devleti, münhasır ekonomik bölgesinde canlı kaynakların araştırılması, işletilmesi, korunması ve yönetimi adına egemenlik haklarını kullanırken yavaşma, kontrol, tutuklama ve yargılama yapma da dahil olmak üzere, gerekli tüm tedbirleri alabilir. Ancak bir teminat veya diğer yeterli bir garanti gösterilirse kıyı devleti bu şekilde el konulan gemi ve tutuklanan mürettebatı, gecikmeksizin serbest bırakacaktır⁶¹. Ayrıca bu bölgedeki balıkçılık konusundaki düzenlemelerin ihlal edilmesi durumunda kıyı devletinin öngördüğü müeyyideler, ilgili devletlerce aksi kararlaştırılmadıkça, hapis cezasını veya diğer bir bedeni cezayı içermeyecektir⁶².

Yabancı bir gemiye el konulması veya geminin seferden alıkonulması halinde kıyı devleti, gecikmeksizin bayrak devletini, uygun vasıtalarla alınan tedbirlerden ve daha sonra verilen cezalardan haberdar edecektir⁶³.

Kıyı devletinin münhasır ekonomik bölge üzerindeki haklarını kullanırken karşılaçağı ihlallere karşı uygulanabilecek yaptırımlar Sözleşmenin 73. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; “gemiye çıkılması, geminin denetimi, gemiye elkonulması ve hakkında dava açılması da dahil olmak gerekli bütün tedbirleri alabilir Ancak aksi kararlaştırılmadıkça bu tedbirler arasında hapis cezası veya diğer bir bedeni ceza bulunmayacaktır⁶⁴. Bu durumda ekonomik cezalar ile diğer tedbirlere öncelik verildiği gözlemlenmektedir⁶⁵.

C. Yapay Adalar, Tesisler ve Yapılar

1945 tarihinde ABD Başkanı Truman’ın kıta sahanlığına ilişkin açıklamalarının ardından özellikle teknolojisi gelişmiş devletler

⁶⁰ ACER & KAYA, s. 215; KURAN, s. 246; BMDHS mad. 58, 61-62.

⁶¹ BMDHS mad. 73/2.

⁶² KURAN, s. 249.

⁶³ KURANBMDHS mad. 73/3-4.

⁶⁴ BMDHS. Mad. 73.

⁶⁵ KURAN, s. 250.

denizlerden daha çok yararlanmak amacıyla inşa ettikleri tesislerin sayısını artırmışlardır. İlk kez BM I Deniz Hukuku Konferansı sonucunda imzalanan Kıta Sahanelığı Sözleşmesi'nin 5. maddesinde kıta sahanlığı üzerinde kurulacak yapılarla ilgili düzenlemeler yer almıştır. Ancak 1960'lardan itibaren okyanus tabanındaki madenlerin teknolojik yönden gelişmiş devletlerce kurulan yapay tesisler aracılığıyla işletilmeye başlanması, deniz taşımacılığının gelişmesi ile beraber büyük tonajlı gemilerin (özellikle dev petrol tankerlerinin) yükleme-boşaltma yapabilmeleri için derin (açık) deniz limanlarının sayılarının giderek artması ve diğer çeşitli amaçlarla yüzer veya sabit platformların inşaatının hızlanması nedeniyle bu düzenlemelerin yetersizliği ortaya çıkmıştır. Böylece 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesinde bu konuda daha kapsamlı düzenlemelerin yapılması gerekmiştir. Ancak BMDeniz Hukuku Sözleşmesinde deniz yatağı ve toprak altı kaynaklarının araştırılması ve işletmesine yönelik düzenlemeler yer almasına rağmen yapay ada ve tesislerle ilgili sorunlara ilişkin yeterli düzenlemeler yer almamıştır⁶⁶. 10 Mart 1988 tarihinde Roma'da "Kıta Sahanelığı Üzerinde Bulunan Sabit Platformlara Karşı Hukuka Aykırı Fiillerin Durdurulmasına İlişkin Sözleşme"nin imzalanmasına rağmen bu süreç içerisinde genel olarak yapay ada ve tesislerle ilgili çok taraflı bir uluslararası sözleşme imzalanmamıştır. Buna bağlı olarak yapay ada, tesis ve yapıların tanımı, bunların temel özellikleri ve kuruluş amaçlarının sınırlandırılması ile bunların hukuki niteliklerini belirleme görevi daha çok doktrin ve yargı kararlarına bırakılmıştır⁶⁷.

Kıyı devleti bu bölgede Sözleşme ve diğer uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak bilimsel araştırmalarını yapma ve bu konuda üçüncü devletlere ve örgütlere izin verme yetkisine sahiptir⁶⁸. Yapay ada,

⁶⁶ ÖZMAN, s. 199.

⁶⁷ Bkz. Almanya Köln Bölge Mahkemesi 3 Mayıs 1978 tarihli kararında; İngiltere'nin Harwich sahilinde 7 mil açıkta denizde terk edilmiş bir askeri amaçlı yapay tesiste 2 Eylül 1967'de ilan edilen Sealand Bağımsız Devleti'nin, Toprağın devletin kurucu unsurlarından olması için insan topluluğunun yaşamını sürdürebilmesi gerektiğini, bu durumun yapay adalarda söz konusu olmadığını ve bu nedenle Sealand'in bir devlet olmadığına hükmetmiştir (ÖZMAN, s. 202).

⁶⁸ KURAN, s. 247; BMDHS mad. 246.

tesis ve yapılar üzerindeki yetki kural olarak bu yapıları kuran devlete aittir. Deniz Hukuku Sözleşmesinde yukarıda belirtilenlerin haricinde bir takım başka hak ve yükümlülükler de öngörmektedir. Buradaki temel ilke, bu yapıların barışçıl amaçlarla kullanılması ve bu kullanımda, diğer devletlerin hak ve yükümlülüklerinin ihlal edilmemesidir⁶⁹.

Bu tür yapıları kuran devletler, sahip oldukları yetkilerin doğal bir sonucu olarak, bu yapılar (sun'i ada ve tesisler de dahil) etrafında 500 metreyi aşmayan makul boyutlarda güvenlik bölgeleri oluşturabileceklerdir⁷⁰. Ancak bu çeşit yapılar ve bunlara bağlı olarak oluşturulan güvenlik bölgeleri, uluslararası seyrüseferde kullanılan belli başlı deniz yollarına engel olabilecek yerlerde veya yoğun balık avcılığı yapılan bölgelerde kurulamayacaktır⁷¹. Ayrıca ilgili devlet yapıların inşaatını gereken şekillerde duyuracak ve varlıklarını işaretlerle belli edecektir⁷². Tesislerin kullanımında, deniz kirliliğinin önlenmesine ilişkin gerekli tedbirleri almak da yine interalia ilgili devletlerin yükümlülüklerindedir⁷³. Son olarak terk edilen veya kullanılmayan kısımların yerleri, boyutları ve derinliklerinin uygun olarak duyurulması gerekmektedir⁷⁴.

Yapay ada, tesis ve yapıların hukuki niteliği konusuna gelince bu yapıların *ada* olarak nitelendirilmeleri mümkün değildir. Bu sonuca gerek Kıta Sahaneliği Sözleşmesi'nde gerekse Deniz Hukuku Sözleşmesi'ndeki bunların "ada statüsüne sahip olmadıkları" ve dolayısıyla "kendilerine özgü karasularının olamayacağı" ve varlıklarının "karasularının, münhasır ekonomik bölgenin veya kıta sahanlığının sınırlandırılmasını etkilemeyeceği" yönündeki hükümler ulaştırmaktadır⁷⁵. Bütün bu hükümler bu tesisleri kuran devletlerin bu

⁶⁹ BMDHS mad. 88, 141, 300.

⁷⁰ BMDHS mad. 60/4-5.

⁷¹ BMDHS mad. 60/7, 147/2/a,b.

⁷² BMDHS mad. 60/3, 147/2/a,c.

⁷³ BMDHS mad. 145/a, 194, 208/1, 209/2,214.

⁷⁴ BMDHS mad. 60/3, 147/2/a.

⁷⁵ **KURAN**, s. 246; 1958 BM Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmesi mad. 5/4; BMDHS mad. 60/8, mad. 147/e.

tesisleri çevreleyen deniz alanlarındaki tam egemenlik iddialarına engel teşkil etmektedir. Ancak devletler bu tesisler üzerinde bazı münhasır hak ve yetkilere de sahip bulunmaktadırlar. Nitekim Sözleşmede yalnızca bu hak ve yetkilerin kullanımına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır⁷⁶. Yapay ada, tesis ve yapılar üzerinde yetki konusunda ise bu yapıların bulunduğu deniz alanı önem taşımaktadır. İç sularda ve karasularında bulunan böyle bir tesis üzerinde, kıyı devletinin tam egemenliği ve hakimiyeti söz konusu olacak iken buna karşılık karasularının ötesindeki deniz alanlarındaki (münhasır ekonomik bölge, kıta sahanlığı ve açık denizler)⁷⁷ yapay tesis ve yapılar üzerindeki yetki konusunun ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir⁷⁸.

Diğer yandan Türk iç hukuku açısından 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda “Suç...Türkiye'nin kıta sahanlığında veya münhasır ekonomik bölgesinde tesis edilmiş sabit platformlarda veya bunlara karşı... işlendiğinde Türkiye'de işlenmiş sayılır”⁷⁹ hükmünde geçen platformların “sabit” olmasının öngörülmüş olması Özman'a göre “sabit olmayan” platformlarda yetkinin tescil devletine ait olacağı fikrini kuvvetlendirmektedir⁸⁰.

Öte yandan sabit platformlar da dahil bu tesisleri kurma ve işletme yetkisi sadece ekonomik amaçlarla sınırlandırılmıştır. Bu durum Sözleşmede açık bir şekilde düzenlenmektedir. Ancak üçüncü bir devletin veya kişinin bu bölgede yapay tesis kurma yetkisinin bulunup bulunmadığı sorusunun cevabı Sözleşmede yer almamaktadır. Dolayısıyla, bu konu tartışmaya açık bulunmaktadır. Uygulamada bazı devletler, münhasır ekonomik bölge ilan ederlerken bu bölgede *her türlü yapılarla* ilgili münhasır yetkiye sahip olduklarını vugulamaktadırlar⁸¹.

⁷⁶ ÖZMAN, s. 203.

⁷⁷ Bitişik Bölge ilan edildiği takdirde bu deniz alanlarından birine dahil olacağından bitişik bölgedeki tesisler üzerindeki yetki sorununun ayrıca ele alınmasına gerek bulunmamaktadır.

⁷⁸ ÖZMAN, s. 204.

⁷⁹ TCK mad. 8/(2)d).

⁸⁰ ÖZMAN, s. 204.

⁸¹ Bkz. R.G. 17 Aralık 1986, No. 19314 (15 Aralık 1986 tarih ve 86/11264 sayılı “Türk Münhasır Ekonomik Bölgesi Hakkında Karar”da ise

Münhasır ekonomik bölge veya kıta sahanlığı dış sınırları ötesindeki açık deniz alanlarında ise; bu alanların deniz yatağı ve toprak altı Deniz Hukuku Sözleşmesinde “Bölge” olarak adlandırılan ayrı bir rejime tabi bulunmaktadır. Sözleşmeye göre bu alanlardaki (Bölge’deki) tüm kaynaklar *insanlığın ortak mirası (Common Heritage of Mankind)* kabul edilmektedir⁸². Sözleşme bu kapsamda öncelikle Bölge’de yürütülen faaliyetler “Bölge’nin kaynaklarının araştırılmasına ve işletilmesine ilişkin bütün faaliyetler” olarak tanımlandıktan sonra⁸³ 147. maddede Bölge’de yürütülen faaliyetlere yönelik ilkeler belirlenmekte ve bu bağlamda Bölge’de yürütülen faaliyetlerde kullanılan tesislerin, “ancak... Otorite tarafından tespit edilen kurallar, düzenlemeler ve usuller çerçevesinde monte edileceği, yerine konacağı ve kaldırılacağı” hükme bağlanmıştır⁸⁴. Bütün bu düzenlemeler ışığında “bir devletin Bölge’de yürütülen faaliyetleri gerçekleştirmek maksadıyla açık denizlerde bir yapay ada, tesis veya yapı kurması, belirli ölçüde, Otorite’nin iznine ve kontrolüne (yetkisine) bağlı bulunmaktadır⁸⁵”. Bunun dışındaki amaçlar için devletlerin bu alanlarda yapay ada, tesis ve yapılar kurmasına bir engel bulunmamaktadır. Nitekim Deniz Hukuku Sözleşmesi, Açık Deniz Sözleşmesi’nden farklı olarak, açık deniz serbestileri arasında bütün devletler için (Sözleşmedeki belirli düzenlemeleri saklı kalmak kaydıyla) sun’i adalar ve Uluslararası Hukukun izin verdiği tesisleri inşa etme serbestisini de dahil etmiş olması bunu doğrulamaktadır. Bu durumda ise tesis üzerindeki yetki, tesis kuran devlete (tescil devletine) veya tesisi kuran kişinin vatandaşı olduğu devlete ait olacaktır⁸⁶. Ayrıca Sözleşmeye göre; izinsiz (radyo, televizyon

Karadeniz’de ilan edilen münhasır ekonomik bölge için genel ilkeler dışında, özel bir düzenleme veya kısıtlama öngörülmemiştir.)

⁸² BMDHS XI. Kısım, mad 136.

⁸³ BMDHS mad. 1, Paragraf 3.

⁸⁴ BMDHS mad. 147/2/a

⁸⁵ **KURAN**, s. 246-249; **ÖZMAN**, s. 205.

⁸⁶ Bkz. Nitekim Sözleşmenin 139. Maddesindeki “Taraflar Devletler” ibaresi bunu doğrulamaktadır. Ayrıca 5237 sayılı TCK’da yer alan “Suç... açık denizde ve bunun üzerindeki hava sahasında, Türk Deniz ve hava araçlarında veya bu araçlarla... işlendiğinde Türkiye’de işlenmiş sayılır” şeklindeki düzenle Özman’a göre bu yönde yorumlanmalıdır.

vb.) yayın yapmak üzere kurulmuş bir tesis söz konusu olduğunda, devletler bu tür yayınlara son vermek üzere işbirliği yapacaklar ve izinsiz yayınlara katılan herhangi bir kişi hakkında, tesisin tescil edildiği devlet; ilgili kişinin vatandaşı olduğu devlet; yayınların alınabildiği herhangi bir devlet veya yayınların yasal radyo iletişimini karıştırdığı herhangi bir devletin yargı organları yargılama yetkisine sahip olacaktır⁸⁷.

Bu yapılarla ilişkin ilgili devletlere ait bu temel yükümlülüklerin dışında üçüncü devletlere ait gemiler de “güvenlik bölgelerine saygı göstermek ve yapay adaların, tesislerin ve yapıların ve bunlara ait güvenlik bölgelerinin yakınlarında, seyrüsefer konusunda genel kabul gören uluslararası kurallara uymak” yükümlülüğü altındadırlar⁸⁸. Sözleşmede bu konuda *inter alia* üçüncü devletlerin (özellikle kalkınmakta olan devletlerin hakları ile ilgili çok geniş kapsamlı düzenlemeler öngörülmüştür⁸⁹.

V. MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGE ÜZERİNDE ÜÇÜNCÜ DEVLETLERİN HAK VE YETKİLERİ

Açık denizlerdeki serbestlik ilkesinin bir sonucu olarak münhasır ekonomik bölge üzerindeki hava ulaşımı ve deniz ulaşımı da dahil olmak üzere her türlü uluslararası ulaşım ve telekomonikasyon kabloları gibi iletişim araçları ile enerji nakil boruları döşemeye ilişkin üçüncü devletlerin sahip oldukları haklar engellenemez⁹⁰. Ancak üçüncü devletler ve uyruklarındaki gerçek ve tüzel kişiler kıyı devletinin bu alandaki yetkilerini kullanmasına ve bu yetki alanlarındaki düzenlemelerine uygun hareket etmek zorundadırlar⁹¹.

Görüldüğü üzere bu alanda kıyı devletinin egemenliğinin olmaması (serbestlik)kural olup kıyı devletine sadece doğal kaynaklar üzerinde münhasır yetkiler tanınmıştır. Bu alanlarda bulunan söz konusu haklar ve yetkiler üzerinde ise kıyı devleti dışında veya kıyı devletinin

⁸⁷ BMDHS mad. 111/2.

⁸⁸ ÖZMAN, s. 207.

⁸⁹ KURAN, s. 246-249; BMDHS mad. 148, 150 ve Denize İlişkin Bilimsel Araştırma ile ilgili XIII. Kısım.

⁹⁰ BMDHS mad. 58-60.

⁹¹ BMDHS mad. 58(3).

izin verdiği devletler veya kişiler haricinde doğal kaynak arama ve işletme yapılamaz⁹².

Kıyı devletlerinin ise münhasır ekonomik bölge üzerinde kendisine tanınan hakları ve yetkileri kullanırken, özellikle bütün üçüncü devletlerin deniz ulaşımına ilişkin hakları ile bazı bölge devletlerinin canlı doğal kaynaklardan yararlanma haklarına saygı göstermeleri gerekir⁹³. Bu kapsamda üçüncü devletlerin, bir devletin münhasır ekonomik bölgesinde, sahip oldukları haklar ve yetkileri; “tüm üçüncü devletlere tanınan haklar ve yetkiler” ve “sadece bölge devletlerine tanınan haklar ve yetkiler” şeklinde iki grupta incelemek mümkündür.

A. Tüm Üçüncü Devletlere Tanınan Haklar ve Yetkiler

Aynı bölgede yer alsın ya da almasın tüm üçüncü devletlerin bir kıyı devletin münhasır ekonomik bölgesinde kullanabileceği bir takım haklar mevcuttur. Bölge devleti olup olmama ayrımına tabi olmadan üçüncü devletlerin bu alan üzerinde kullanabileceği haklar; “deniz ulaşımına ilişkin haklar” ile “kablo ve boru döşemeye ilişkin haklardır”⁹⁴.

i) Deniz Ulaşımına İlişkin Haklar

BM Deniz Hukuku Sözleşmesinin “Münhasır Ekonomik Bölgede Diğer Devletlerin Hakları ve Yükümlülükleri” başlıklı 58. maddesinde üçüncü devletlerin bu alandaki hakları saklı tutulmuştur. Burada yer alan haklar aynı zamanda Sözleşmenin 87. maddesindeki “Açık Denizlerin Serbestliği”⁹⁵ maddesindeki seyrüsefer serbestliği, uçuş serbestliği ve sualtı kablo ve boru hattı döşeme serbestileri ile de örtüşmektedir⁹⁶. Bu noktada üçüncü devletler kıyı devletin münhasır ekonomik bölgesi üzerinde ulaşım açısından seyrüsefer serbestliği ve uçuş serbestliğine sahip olacaklardır. Ancak Sözleşmenin aynı maddesinde tüm üçüncü devletler bu haklarını kullanırken ve yükümlülükleri yerine getirirken,

⁹² ACER & KAYA, s. 215.

⁹³ KURAN, s. 254.

⁹⁴ PAZARCI, Uluslararası Hukuk Dersleri (Ankara 2013), s. 286.

⁹⁵ Bkz. Denizlerin Serbestliği İlkesi UAD'nin 7.9.1927 tarihli ve Türkiye'nin uluslararası hukuk zaferiyle sonuçlanan Bozkurt-Lotus Davası'na ilişkin kararında da doğrulanmıştır (CPJI, Série A, no.10, s.25).

⁹⁶ KURAN, s. 254; BMDHS mad. 58/1.

sahildar devletin hakları ve yükümlülüklerini gerektiği şekilde gözönünde bulundurma ve sahildar devletin uluslararası hukuk kuralları uyarınca kabul ettiği kanun ve kurallara uyma yükümlülüğü altındadırlar⁹⁷.

ii) Kablo ve boru döşemeye ilişkin haklar

Deniz diplerinden telekomünikasyon kabloları ile petrol boruları (pipelines) geçirilerek denizler iletişim ve enerji nakil amacıyla kullanılmaktadır⁹⁸. Bir devletin ülkesini oluşturan deniz alanlarından üçüncü devletlerin kablo ve borularını deniz dibine yerleştirerek geçirmeleri ilgili devletin iznine bağlıdır. İzin alınması durumunda ise kural olarak ülke devletinin yetkisi geçerlidir⁹⁹. Ancak kural olarak açık deniz alanı olarak kabul edilen bu alanlarda herhangi bir iznin alınmasına gerek yoktur. 1958 Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi'nde ve 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin çeşitli hükümlerinde denizaltı kablolarının ve petrol borularının hukuksal rejimi düzenlenmiştir¹⁰⁰.

B. Sadece Bölge Devletlerine Tanınan Haklar ve Yetkiler

1982 Sözleşmesinde sosyal ve ekonomik dengenin sağlanması amacıyla ve bazı şartların sağlanması koşuluyla bölge devletlerine canlı doğal kaynaklardan yararlanma hakkı tanınmıştır. Bu çerçevede denize kıyısı olmayan ve coğrafya bakımından elverişsiz konumda olan devletlerin hakkaniyet esasına göre canlı kaynaklardan yararlanmaları düzenlenmiştir¹⁰¹.

Kıyı devletine münhasır ekonomik bölgede tanınan hakların yanı sıra bu alanda bulunan canlı kaynakların korunması görevi de verilmiştir. Bu nedenle kıyı devleti öncelikle bir stok tespiti yapacak ve bu alanda

⁹⁷ BMDHS mad. 58/3.

⁹⁸ Bkz. Bu konuda 14.3.1884'te Paris'te imzalanan ve halen yürürlükte olan bir Sözleşme bulunmaktadır: **L.D.M.Nelson**, Cables et pipelinessous-marins, in *Traité* 1985, PP. 809-818.

⁹⁹ **BOZKURT**, Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı, s. 206; BMDHS mad. 21/1-c.

¹⁰⁰ BMDHS mad. 21/1-c; mad. 51/2; mad. 58; mad. 79; mad 87/1,c; mad. 112-115.

¹⁰¹ **KURAN**, s. 255; BMDHS mad. 69-70.

bulunan balıkların durumunu ve miktarını tespit edecektir¹⁰². Aynı zamanda kıyı devleti bu alanda bulunan canlı kaynakların ne kadarının avlanabilecek durumda olduğunu da tespit edecektir¹⁰³. Bu tespit sırasında buradaki kaynakların neslinin tükenmemesi için ne kadarının avlanmaması gerektiği ve bu canlıların ne kadar üreme imkanlarının olduğu da belirlenecektir. Kıyı devleti, bu bölgede avlanabilecek canlı kaynakların miktarını tespit ettikten sonra eğer bu kaynakların tümüne ihtiyacı varsa hepsini kendisi avlayabilecektir. Ancak kıyı devletinin avlanma kapasitesi ve gücünden daha fazlası varsa, kalan kısım diğer devletlerin avlanabileceği kısmı oluşturacaktır¹⁰⁴. Buradaki işlemi bir örnekle açıklayacak olursak; bu alanda toplam 500.000 ton balık mevcudu tespit edilse ve bunun korunması için gerekli olan kısım 300.000 ton olsa avlanabilir miktar 200.000 ton olacaktır. Bununla birlikte kıyı devletine bu 200.000 tonluk kısımdan ancak 100.000 tonu yeterli olursa o zaman kalan 100.000 tonluk kısım diğer devletler tarafından avlanabilecektir. Bir bölge devletinin ise Sözleşmenin 69 ve 70. maddelerine göre elde edeceği hakları bir üçüncü devlete devretme yetkisi yoktur¹⁰⁵. Ancak unutulmamalıdır ki böyle bir düzenlemenin ile denetim olmaksızın pratikte gerçekçi bir şekilde ve sorunsuzca uygulanabileceğini öngörmek pek mümkün değildir¹⁰⁶.

Münhasır ekonomik bölge üzerinde yukarıda açıklanan şartlarla avlanabilecek diğer devletlerden kasıt “*sahili bulunmayan devletler*” ile “*coğrafya bakımından elverişsiz devletler*”. Bir devletin sahili yoksa, komşu devletlerden birinin avlanma sahasından yararlanabilecektir. Coğrafya bakımından elverişsiz devletler ise, yarı kapalı denize kıyısı bulunan devletlerle kapalı denizlere kıyısı bulunan devletlerdir. Bunlar coğrafi durumları nedeniyle genellikle nüfusunun bir kısmının balık ihtiyacını kendileri karşılayamazlar. Bu iki sınıf devletin bir başka devletin münhasır ekonomik bölgesinde bulunan kaynaklardan yararlanabilmeleri bu devlet ile yapacakları ikili anlaşmalar ile mümkün

¹⁰² BMDHS mad. 61/1.

¹⁰³ BMDHS mad. 62/2

¹⁰⁴ **BOZKURT, KÜTÜKÇÜ, POYRAZ**, s. 145.

¹⁰⁵ BMDHS mad. 72.

¹⁰⁶ **KURAN**, s. 258.

olmaktadır. 1982 BMDHS’de bu konu ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir¹⁰⁷. Buradaki amaç gelişmiş ülkelerin denizlerinden yararlanabilme olanağının sağlanmasıdır. Nitekim Sözleşmede bu husus şu şekilde düzenlenmiştir: “69. ve 70. maddeler , ekonomileri çok büyük ölçüde, kendi münhasır ekonomik bölgelerindeki canlı kaynakların işletilmesine bağlı olan sahildevletlerine uygulanmaz”. Buradan çıkan sonuç; örneğin kıyısı bulunmayan İsviçre’nin bir Afrika devletinden ziyade gelişmiş bir Avrupa devletinin kaynaklarından yararlanması mümkün olduğu yönündedir¹⁰⁸.

i) Coğrafya Bakımından Elverişsiz Devletler

Bu gruba giren devletlerin denizedoğrudan en az bir bağlantıları olduğu halde, sahillerinin kısa veya deniz alanlarının dar olması gibi coğrafi nedenlerle diğer devletlere kıyasla dezavantajlı oldukları kabul edilmektedir. BM Deniz Hukuku Sözleşmesi coğrafya bakımından elverişsiz devletlere Münhasır Ekonomik Bölge’de balık avlama hakları çerçevesinde bir takım imkanlar sunmaktadır. Sözleşme bu devletleri şu şekilde tanımlamaktadır: “Coğrafya bakımından elverişsiz devletlerden, kapalı veya yarı kapalı bir denize kıyısı bulunan devletler de dahil olmak üzere, coğrafi durumları, nüfuslarının bütününe veya bir kısmının besin olarak balık ihtiyacını yeterli şekilde sağlamalarını alt bölgesel veya bölgesel devletlerin münhasır ekonomik bölgelerindeki canlı kaynakları kullanmalarına bağlı kılan sahildevletleri ile; kendilerine özgü münhasır ekonomik bölge iddiasında bulunamayan sahildevletleri anlaşılır”¹⁰⁹. Sözleşme bu tür devletlere balık ihtiyaçlarını karşılamaları için birtakım olanaklar sunmaktaysa da bunların kullanılması yine de büyük ölçüde sayıları seksen civarında olan ve elverişsiz durumda bulunmayan devletlerin tutumuna bağlıdır. Deniz Hukuku Konferansı döneminde şu devletler kendilerini bu gruba dahil etmekteydiler: **Afrika:** Cezayir, Etiyopya, Gambia, Mısır, Sudan, Kamerun, Zaire; **Amerika:** Jamaika; **Asya:** Singapur; **Avrupa:** Belçika, Bulgaristan, Finlandiya, Federal Almanya ve Alman Demokratik Cumhuriyeti, Yunanistan, Hollanda,

¹⁰⁷ BMDHS mad. 69-72.

¹⁰⁸ **APPADURAI Arjun**, Globalization (Anxieties of The Global), London, s. 1-7; **KURAN**, s. 257; BMDHS mad. 71.

¹⁰⁹ BMDHS mad. 70/2.

Polonya, Romanya, İsveç ve Türkiye¹¹⁰; **Orta Doğu:** Bahreyn, Irak, Ürdün, Kuveyt, Katar, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri¹¹¹.

ii) Sahili Bulunmayan Devletler

III. Deniz Hukuku Konferansı başlarken sahili bulunmayan devletlerin sorunları vebu devletlere bazı yeni haklar tanınması konusu Konferans gündemine gelmiştir. Konferans sonucu kabul edilen Sözleşmede ise bu devletlere balıkçılık, transitgeçiş, ve denize ilişkin bilimsel araştırmalara katılma gibi bazı haklar tanınmışsa da¹¹², bunların kullanımı sahildevletlerin işbirliği isteklerine ve bunu gerçekleştirme olanaklarına bağlı kılınmıştır. Sözleşmede sahili bulunmayan devletlere seyrüsefer hakkının yanı sıra diğer açık deniz serbestilerinden yararlanma ve limanlarda diğer devlet gemileri ile eşit işleme tabi tutulma hakkı da tanınmıştır¹¹³. Sahili bulunmayan devletler grubuna şu devletler dahildir: **Afrika:** Bostwana, Burkina Faso, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Etiyopya, Lesotho, Malawi, Mali, Nijerya, Ruanda, Swaziland, Uganda, Zambia, Zimbabwe. **Asya:** Azerbaycan, Afganistan, Bhutan, Ermenistan, Özbekistan, Türkmenistan¹¹⁴ (Hazar Denizinin açık deniz olarak kabul edilmemesinden dolayı). **Avrupa:** Andorra, Avusturya, Belarus, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Lüksemburg, İsviçre, Liechtenstein, Makedonya, Moldova, San Marino Vatikan. **Güney Amerika:** Bolivya, Paraguay¹¹⁵.

Dünya üzerindeki 194 devletten yaklaşık 1/5'i (42 devlet) Deniz Hukuku Sözleşmesindeki tanım çerçevesinde¹¹⁶ "denize sahili bulunmayan devlet"tir. Bu devletlerin bu dezavantajlı durumlarını

¹¹⁰ "Türkiye Sözleşmenin 122. Maddesindeki tanım çerçevesinde "kapalı veya yarı kapalı denizlerle çevrili olması nedeniyle bu gruba dahil kabul edilmektedir" (ÖZMAN, s. 134).

¹¹¹ ÖZMAN, s. 134.

¹¹² BMDHS X. Kısım mad.124-132.

¹¹³ BMDHS. Mad. 86-90.

¹¹⁴ **ABDULLAYEV Cavid**, Hazar Statüsü ve Doğal Kaynaklarının İşletilmesi Sorunu; AÜHFD., C.48, No. 1-4, 1999, s. 255-288.

¹¹⁵ ÖZMAN, s. 135-136.

¹¹⁶ BMDHS mad. 124/1.a.

hafifletmek amacıyla ilk kez 1921 yılında düzenlenen Barselona Konferansında bazı tedbirler önerilmiş ve daha sonra 1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) 5. maddesinde bu yönde bazı düzenlemeler öngörülmüştür. 1958 Cenevre Deniz Hukuku Konferansında kabul edilen Sözleşmelerden biri olan Açık Deniz Sözleşmesinde de ilk defa, diğer ülke topraklarından transit geçiş kolaylığı ile ilgili bir çerçeve hüküm belirlenmişti¹¹⁷. 8 Temmuz 1965 tarihinde New York'ta imzalanan, Denize Sahili Bulunmayan Devletlerin Transit Ticareti Hakkında Sözleşme ile de bu konuda kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır¹¹⁸.

1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre sahili bulunmayan (denize kıyısı olmayan) devletler; aynı alt-bölge veya bölgede bulunan devletlerin münhasır ekonomik bölgelerindeki canlı kaynaklarının kapasite fazlasının işletilmesine, hakkaniyet esasına göre, ilgili bütün devletlerin özel ekonomik ve coğrafi şartlarını da dikkate alarak ve Sözleşmenin, canlı kaynakların korunması ile ilgili 61nci ve canlı kaynakların faydalı kılınması ile ilgili 62nci maddeleri hükümlerine uygun olarak katılmaya hak kazanacaklardır¹¹⁹.

Sözleşmeye göre bölgesel ve alt-bölgesel devletler böyle bir katılmanın şartlarını ve usullerini belirleyecekleri bir anlaşma yapacakları zaman aşağıdaki konuları gözönünde bulunduracaklardır¹²⁰:

- a) Kıyı devletinin, balıkçılık topluluğu veya balıkçılık endüstrilerine zarar verici her türlü etkilerinden kaçınılması zorunluluğu,
- b) Denize kıyısı olmayan devletin, bu madde hükümleri ile uyumlu olarak mevcut iki taraflı, alt bölgesel ve bölgesel seviyedeki anlaşmalarla diğer devletlerin münhasır ekonomik bölgesindeki canlı kaynakların işletilmesine iştirak ettikleri veya iştirak etmeye yetkili oldukları ölçü,
- c) Kıyısı bulunmayan diğer devletlerin veya coğrafi bakımdan elverişsiz devletlerin, kıyı devletlerinin münhasır ekonomik

¹¹⁷ 1958 Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmesi mad. 3.

¹¹⁸ **ÖZMAN**, s. 135.

¹¹⁹ **KURAN**, s. 255; BMDHS mad. 69.

¹²⁰ **KURAN**, s. 255; BMDHS mad. 69/2.

bölgesinde canlı kaynakların işletilmesine iştirak ettikleri ölçü ve bunun sonucu olarak herhangi bir kıyı devleti için veya bunun bir bölümü için belirli bir külfet getirmekten kaçınma ihtiyacı,

d) İlgili devletlerin nüfusları için gerekli besin ihtiyaçları.

SONUÇ

Türkiye, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi müzakerelerinde sürekli olarak önerdiği ve kendi ulusal çıkarları bakımından gerekli gördüğü Sözleşmede çekince hakkı tanınması yönündeki, ısrarlı talepleri Konferansın 1982 yılı Nisan ayında ki oturumunda oylanmış ve Türkiye'nin Sözleşmeye çekince ileri sürülmesinin yasaklanmaması yönünde yapmış olduğu teklif 45 devletin olumlu oyuna rağmen 1 oy farkla reddedilmiş ve Sözleşmenin herhangi bir veya birden çok maddesine çekince ileri sürmek yasaklanmıştı¹²¹. Böylelikle Türkiye'nin özellikle ege denizindeki haklarını Sözleşme çerçevesinde koruyabileceği bir mekanizma kalmadığından Türkiye Sözleşmeye taraf olmamıştır. 1958 Sözleşmeleri ile BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne de taraf olmayan Türkiye'nin, üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olması sebebiyle, bu Sözleşmelere ilişkin ve deniz hukukuyla ilgili diğer bütün gelişme ve uygulamaları yakından takip etmesi gerekmektedir.

BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin giriş bölümünde varolan **“İşbu Sözleşme... bütün dünya halklarının ilerlemesine önemli bir katkı teşkil eden...”** ifadesi ile **“Bu amaçların gerçekleştirilmesinin, içerisinde bütün insanlığın çıkarlarının ve ihtiyaçlarının ve özellikle, sahili bulunsun veya bulunmasın, gelişme yolundaki ülkelerin özel çıkarlarının ve ihtiyaçlarının göz öüne alınacağı bir uluslararası ekonomik düzenin kurulmasına katkıda bulunacağını dikkate alarak...”** ifadelerinin yer almalarına rağmen derin deniz dibi (Bölge-okyanus yatağı) madenlerinin araştırılması ve işletilmesine ilişkin hükümler, başta ABD ve Çin gibi gelişmiş devletleri rahatsız etmiş ve bunun sonucunda Sözleşmenin kimi hükümleri değiştirilmiştir (örneğin Deniz Yatağı Rejimini düzenleyen Sözleşmenin XI. Kısmı). Ancak işin

¹²¹ ÖZMAN Aydoğan, Milletlerarası Andlaşmalarda Çekinceler (İhtirazi Kayıtlar), Ankara 1970, s. 16.

ilginç yanı tüm bu değişikliklere rağmen ABD ve Çin Sözleşmeye taraf olmamışlardır¹²².

Küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda kimilerine göre doğrudan kimilerine göre ise dolaylı bağlantısı bulunan, teknolojiye paralel olarak gerek deniz tabanının altında bulunan petrol, doğalgaz gibi çeşitli madenler ve mineral kaynaklarının kullanılması adına yapılan faaliyetler ve bu tür enerji kaynakların tükenmeye başlaması sonucunda deniz akıntısı ve rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim günümüzde giderek önem kazanmaktadır. Bunun yanı sıra maden ve minerallerin haricinde yanlış avlanma ile deniz ve çevresinin kirletilmesi sonucunda denizlerdeki canlı kaynaklar her geçen gün tükenmektedir. Zira şu anda eskiden denizlerde bulunan pek çok balık ve diğer canlı türüne ya hiç rastlanmamakta ya da çok nadir rastlanmaktadır. Bu nedenle Sözleşmenin Girişi kısmında belirtilen Sözleşmenin amaçları uyarınca “deniz çevresinin kirlenmesinden”, canlı kaynaklara ve deniz yaşamına zarar verme, insan sağlığı için tehlike oluşturma, balıkçılık ve denizlerin diğer yasal amaçlarla kullanımı da dahil olmak üzere, denizcilik faaliyetini engelleme, deniz suyunun niteliğini değiştirme güzellikleri bozma gibi zararlı etkileri olan veya olabilecek maddelerin ve enerjinin, insan tarafından doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, haliçler de dahil olmak üzere, deniz çevresinin dahil edilmesi”nin anlaşılacağı belirtilmektedir (mad. 1/4). Ayrıca Sözleşmede deniz çevresinin kirlenmesine karşı farklı deniz alanlarında alınacak önlemlere (mad. 19/2-h, 42/1-b, 79/2) de yer verilmiş olması başlı başına önem arz etmesine rağmen bu tür düzenlemelerin uygulanması ve bunun yanında denetimi meselesi halen büyük bir sorun teşkil etmektedir.

Ayrıca Sözleşmede özellikle V. Kısım altında düzenlenen ‘münhasır ekonomik bölge’ rejiminde 69. ve 70. maddelerde (sahili bulunmayan ve coğrafya bakımından elverişsiz devletlere) dezavantajlı durumda bulunan bazı bölge, alt-bölge devletlerine tanınan, canlı kaynaklardan faydalanma imkanına ilişkin şartların **objektiflikten ve denetimden uzak olması nedeniyle** Sözleşme hükümlerinin gerçekçi bir

¹²² BM Deniz Hukuku Sözleşmesi

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/denizhukuku.pdf

Erişim Tarihi: 08.09.2015.

biçimde ve sorunsuzca pratikte kolayca uygulanabileceğini öngörmek de mümkün değildir. Aynı durum Sözleşme müzakerelerinde etkin bir şekilde rol oynayan bağımsızlığını ilan etmiş ve az gelişmiş ve gelişmekte olan devletler statüsündeki yeni devletlerin çabaları sonucunda şekillenen Sözleşmenin XI. Kısmı (Deniz Yatağı Rejimi) ve bu doğrultuda kurulan Uluslararası Deniz Yatağı Örgütü'nün bu devletlerin gelişmelerine ne kadar katkı sağladığı yönündeki endişelere yol açmaktadır.

KAYNAKLAR

ABDULLAYEV Cavid, Hazar'ın Statüsü ve Doğal Kaynaklarının İşletilmesi Sorunu; AÜHFD., C.48, No. 1-4, 1999.

AKSAR Yusuf, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II, Ankara 2013.

ACER Yücel & KAYA İbrahim, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, 5. Baskı, Ankara 2014.

ANLAR GÜNEŞ Şule, “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Çevresinin Korunması”, AÜHFD, Cilt 56, 2007.

APPADURAI Arjun, Globalization (Anxieties of The Global), London, s. 1-7.

BOZKURT Enver, Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı, Ankara 2011.

BOZKURT Enver, KÜTÜKÇÜ M. Akif, POYRAZ Yasin, Devletler Hukuku, Ankara 2012.

CAMILLERI A. Joseph/ MALHOTA Kamal/ TEHRANIAN Majid, Reimagining The Future towards democratic governance, Australia, 2000.

CARROZ Jean, Les problemes de la pêche à la Conference sur le droit de la mer et dans la pratique des Etats, R.G.D.I.P., Vol.84, 1980.

HELD David, A Globalizing World? Culture, Economics, Politics, London, 2000.

ILGAZ Hatice, “Denizde Bilimsel Araştırmaların Uluslararası Hukukta Düzenlenme İhtiyacının Ortaya Çıkışı” Journal of Naval Science and Engineering, 2009, Vol. 5, No. 1.

KARATAŞ Salih, The Declaration of Human Rights Issues: In The Perspective of Today's World Discussions, IJOSS, Vol 11, No.3, 2013.

KURAN Selami, Uluslararası Deniz Hukuku, İstanbul 2014.

L.D.M.Nelson, Cables et pipelinessous-marins, in Traité 1985.

MERAY Seha L. Devletler Hukukuna Giriş, Ankara 1965.

ONAT Şefik & TÜRMEEN Rıza, "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen ve Deniz Yatağı", AÜSBFY, SehaL. MERAY'A Armağan, I. Cilt, Ankara 1981.

OXMAN Bernard. H., The New Law of The Sea, Vol. 69, A.B.A.J., Vol. 69, 1983.

ÖZMAN Aydoğan, Milletlerarası Andlaşmalarda Çekinceler (İhtirazi Kayıtlar), Ankara 1970.

ÖZMAN Aydoğan, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, İstanbul 1984.

ÖZMAN Aydoğan, Deniz Hukuku I, Ankara 2006.

PARDO Arvid, "Whowillcontrol the Seabed", ForeignAffairs, Vol 47 (1968).

PAZARCI Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri, 2. Kitap, Ankara 2013.

PAZARCI Hüseyin, Uluslararası Hukuk, Ankara 2012.

SUR Melda, Uluslararası Hukukun Esasları, V. Baskı, İstanbul 2011.

ROSENNE Shabtai, "Establishing The International Tribunefor The Law of The Sea", AJIL, vol.89, No.4, October 1995.

T.O. ELIAS, New Horizons in International Law; Second Revised Edition, London 1992.